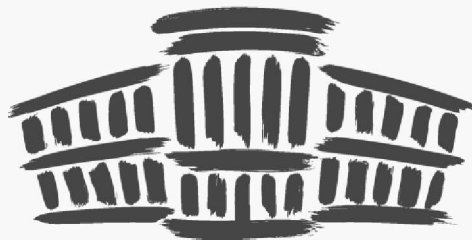

СУБОТИЦА
SZABADKA
SUBOTICA
SUBOTICA
2022

16. Međunarodna naučna konferencija
ПРОМЕНА ПАРАДИГМЕ
У ОБРАЗОВАЊУ И НАУЦИ

16. Nemzetközi tudományos konferencia
PARADIGMAVÁLTÁS
AZ OKTATÁSBAN ÉS A TUDOMÁNYBAN

16. Međunarodna naučna konferencija
PROMENA PARADIGME
U OBRAZOVANJU I NAUCI

16th International Scientific Conference
CHANGING PARADIGMS
IN EDUCATION AND SCIENCE

16. Међународна научна конференција

Промена парадигме у образовању и науци

Зборник радова

Датум одржавања: 3–4. новембар 2022.

Место: Учитељски факултет на мађарском наставном језику,
Суботица, ул. Штросмајерова 11., Република Србија.

16. Nemzetközi tudományos konferencia

Paradigmaváltás az oktatásban és a tudományban

Tanulmánygyűjtemény

A konferencia időpontja: 2022. november 3–4.

Helyszíne: Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar,
Szabadka, Strossmayer utca 11., Szerb Köztársaság.

16. Međunarodna naučna konferencija

Promena paradigme u obrazovanju i nauci

Zbornik radova

Datum održavanja: 3–4. novembar 2022.

Mesto: Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku,
Subotica, ul. Štrosmajerova 11., Republika Srbija.

16th International Scientific Conference

Changing Paradigms in Education and Science

Papers of Studies

Date: November 3-4, 2022

Address: Hungarian Language Teacher Training Faculty, University of Novi Sad,
Subotica, Strossmayer str. 11, Republic of Serbia

Издавач

Универзитет у Новом Саду
Учитељски факултет на мађарском наставном језику
Суботица

Kiadó

Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar
Szabadka

Izdavač

Sveučilište u Novom Sadu
Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku
Subotica

Publisher

University of Novi Sad
Hungarian Language Teacher Training Faculty
Subotica

Одговорни уредник / Felelős szerkesztő /
Odgovorni urednik / Editor-in-chief
Josip Ivanović

Уредници / Szerkesztők / Urednici / Editors
Viktor Fehér
Laura Kalmár
Judit Raffai

Технички уредник / Tördelőszerkesztő /
Tehnički urednik / Layout editor
Attila Vinkó
Zsolt Vinkler

+381 (24) 624 444
magister.uns.ac.rs/conf
inter.conf@magister.uns.ac.rs

ISBN 978-86-81960-19-6

Суботица – Szabadka – Subotica – Subotica
2022

Председавајући конференције

Јосип Ивановић
в.д. декан

Predsjedatelj konferencije

Josip Ivanović
v.d. dekan

A konferencia elnöke

Josip Ivanović
mb. dékán

Conference Chairman

Josip Ivanović
acting dean

Организациони одбор / Szervezőbizottság /
Organizacijski odbor / Organizing Committee

Председници /Elnökök / Predsjednici / Chairperson

Viktor Fehér
University of Novi Sad, Serbia

Laura Kalmár
University of Novi Sad, Serbia

Judit Raffai
University of Novi Sad, Serbia

Чланови организационог одбора /A szervezőbizottság tagjai /
Članovi Organizacijskoga odbora / Members of the Organizing Committee

Viktor Fehér
University of Novi Sad, Serbia

Eszter Gábrity
University of Novi Sad, Serbia

Beáta Grabovac
University of Novi Sad, Serbia

Szabolcs Halasi
University of Novi Sad, Serbia

Rita Horák
University of Novi Sad, Serbia

Laura Kalmár
University of Novi Sad, Serbia

Cintia Juhász Kovács
University of Novi Sad, Serbia

Zsolt Námesztovszki
University of Novi Sad, Serbia

János Vilmos Samu
University of Novi Sad, Serbia
Márta Takács
University of Novi Sad, Serbia

Judit Raffai
University of Novi Sad, Serbia

Márta Törteli Telek
University of Novi Sad, Serbia

Zsolt Vinkler
University of Novi Sad, Serbia

Attila Vinkó
University of Novi Sad, Serbia

Éva Vukov Raffai
University of Novi Sad, Serbia

Секретарице конференције
A konferencia titkárnője
Tajnice konferencije
Conference Secretary

Brigitta Búzás
University of Novi Sad, Serbia

Viola Nagy Kanász
University of Novi Sad, Serbia

Уреднички одбор конференције
A konferencia szerkesztőbizottsága
Urednički odbor konferencije
Conference Editorial Board

Viktor Fehér
University of Novi Sad, Serbia

Laura Kalmár
University of Novi Sad, Serbia
(International Scientific Conference)

Cintia Juhász Kovács
University of Novi Sad, Serbia
(ICT in Education Conference)

Zsolt Námesztovszki
University of Novi Sad, Serbia
(ICT in Education Conference)

Judit Raffai
University of Novi Sad, Serbia
(International Scientific Conference)

Márta Törteli Telek
University of Novi Sad, Serbia
(International Methodological Conference)

Éva Vukov Raffai
University of Novi Sad, Serbia
(International Methodological Conference)

Научни и програмски одбор
Tudományos programbizottság
Znanstveni i programski odbor
Scientific and Programme Committee

Председник / Elnök / Predsjednica / Chairperson

Judit Raffai
University of Novi Sad, Serbia

Чланови научног и програмског одбора
A tudományos programbizottság tagjai
Članovi znanstvenog i programskog odbora
Members of the Programme Committee

Milica Andevski
University of Novi Sad,
Serbia

Éva Borsos
University of Novi Sad,
Serbia

Noémi Görög
University of Novi Sad,
Serbia

László Balogh
University of Debrecen,
Hungary

Benő Csapó
University of Szeged,
Hungary

Katinka Hegedűs
University of Novi Sad
Serbia

Edmundas Bartkevičius
Lithuanian University, Kauno,
Lithuania

Eva Dakich
La Trobe University, Melbourne,
Australia

Erika Heller
Lóránd Eötvös University,
Budapest, Hungary

Ottó Beke
University of Novi Sad
Serbia

Zoltán Dévavári
University of Novi Sad,
Serbia

Rita Horák
University of Novi Sad,
Serbia

Stanislav Benčič
University of Bratislava,
Slovakia

Péter Donáth
Lóránd Eötvös University,
Budapest, Hungary

Hargita Horváth Futó
University of Novi Sad,
Serbia

Annamária Bene
University of Novi Sad,
Serbia

Róbert Farkas
University of Novi Sad,
Serbia

Éva Hózsza
University of Novi Sad,
Serbia

Emina Berbić Kolar
Josip Juraj Strossmayer
University of Osijek,
Croatia

Dragana Francišković
University of Novi Sad,
Serbia

Szilvia Kiss
University of Kaposvár,
Hungary

Rózsa Bertók
University of Pécs,
Hungary

Olivera Gajić
University of Novi Sad,
Serbia

Anna Kolláth
University of Maribor,
Slovenia

Radmila Bogosavljević
University of Novi Sad,
Serbia

Dragana Glušac
University of Novi Sad,
Serbia

Cintia Juhász Kovács
University of Novi Sad,
Serbia

Elvira Kovács
University of Novi Sad
Serbia

Lidija Pehar
University of Sarajevo,
Bosnia and Herzegovina

Márta Takács
University of Novi Sad,
Serbia

Mitja Krajncan
University of Primorska, Koper,
Slovenia

Anđelka Peko
Josip Juraj Strossmayer
University of Osijek,
Croatia

Viktória Toma Zakinszki
University of Novi Sad
Serbia

Imre Lipcsei
Szent István University, Szarvas,
Hungary

Valéria Pintér Krekić
University of Novi Sad,
Serbia

János Tóth
University of Szeged,
Hungary

Lenke Major
University of Novi Sad
Serbia

Ivan Poljaković
University of Zadar,
Croatia

Vesna Vučinić
University of Belgrade,
Serbia

Sanja Mandarić
University of Belgrade,
Serbia

Zoltán Poór
University of Pannonia,
Veszprém, Hungary

Éva Vukov Raffai
University of Novi Sad,
Serbia

Pirkko Martti
University of Turku, Turun
Yliopisto, Finland

Vlatko Previšić
University of Zagreb,
Croatia

Smiljana Zrilić
University of Zadar,
Croatia

Damir Matanović
Josip Juraj Strossmayer
University of Osijek,
Croatia

Zoran Primorac
University of Mostar,
Bosnia and Herzegovina

Julianna Zsoldos-Marchis
Babeş-Bolyai University,
Cluj-Napoca,
Romania

Éva Mikuska
University of Chichester,
United Kingdom

Ivan Prskalo
University of Zagreb,
Croatia

Vesnica Mlinarević
Josip Juraj Strossmayer University
of Osijek, Croatia

Ildikó Pšenáková
University of Trnava,
Slovakia

Margit Molnár
University of Pécs,
Hungary

Judit Raffai
University of Novi Sad,
Serbia

Ferenc Németh
University of Novi Sad,
Serbia

János Vilmos Samu
University of Novi Sad,
Serbia

Siniša Opić
University of Zagreb,
Croatia

László Szarka
University Jan Selyeho, Komárno,
Slovakia

Slavica Pavlović
University of Mostar,
Bosnia and Herzegovina

Svetlana Španović
University of Novi Sad,
Serbia

Рецензенти / Szaklektorok / Recenzenti / Reviewers

Ottó Beke
(University of Novi Sad, Serbia)

Viktor Fehér
(University of Novi Sad, Serbia)

Eszter Gábrity
(University of Novi Sad, Serbia)

Beáta Grabovác
(University of Novi Sad, Serbia)

Szabolcs Halasi
(University of Novi Sad, Serbia)

Katinka Hegedűs
(University of Novi Sad, Serbia)

Laura Kalmár
(University of Novi Sad, Serbia)

Lenke Major
(University of Novi Sad, Serbia)

Zsolt Námesztovszki
(University of Novi Sad, Serbia)

Judit Raffai
(University of Novi Sad, Serbia)

János Vilmos Samu
(University of Novi Sad, Serbia)

Éva Vukov Raffai
(University of Novi Sad, Serbia)

Аутори сnose сву одговорност за садржај и језички квалитет радова. Надаље, изјаве и ставови изражени у радовима искључиво су ставови аутора и не морају нужно представљати мишљења и ставове Уредништва и издавача.

A kiadványban megjelenő tanulmányok tartalmáért és nyelvi helyességéért a szerző felelős. A kiadványban megjelenő írásokban foglalt vélemények nem feltétlenül tükrözik a Kiadó vagy a Szerkesztőbizottság álláspontját.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj i jezičnu kvalitetu radova. Nadalje, izjave i stavovi izraženi u radovima isključivo su stavovi autora i ne moraju nužno predstavljati mišljenja i stavove Uredništva i izdavača.

The authors are solely responsible for the content and the language of the contributions. Furthermore, statements and views expressed in the contributions are those of the authors and do not necessarily represent those of the Editorial Board and the publisher.

СПОНЗОРИ КОНФЕРЕНЦИЈЕ / A KONFERENCIÁK TÁMOGATÓI / ПОКРОВИТЕЛЈИ
KONFERENCIJE/ CONFERENCE SPONSORS

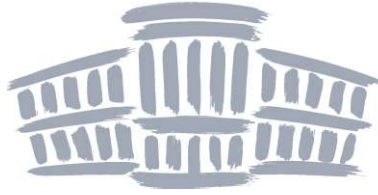
Megvalósult
a Magyar Kormány
támogatásával

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

PANNON RTV
WWW.PANNONRTV.COM

ЂОРЂЕ Л. ЦВИЈАНОВИЋ¹, АЛЕКСАНДАР П. ЈАНКОВИЋ², ЛАУРА КАЛМАР³

¹Основна школа „Слободан Бајић Паја“, Сремска Митровица, Република Србија

²Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет, Сомбор, Република Србија

³Универзитет у Новом Саду, Учитељски факултет на Мађарском наставном језику, Суботица, Република Србија

cvijanovicdj@gmail.com, aleksjankovic@gmail.com, laura.kalmar@magister.uns.ac.rs

АНАЛИЗА УЏБЕНИЧКИХ САДРЖАЈА ЗНАЧАЈНИХ ЗА ФОРМИРАЊЕ ОСНОВНИХ ДРУШТВЕНИХ ПОЈМОВА КОД УЧЕНИКА

Сажетак

У току протеклих деценија спроведена су по обиму значајна истраживања која омогућавају увид у начин на који деца и одрасли виде прошлост, себе и друге у њој, као и то како погрешно формулисане информације у уџбеницима утичу на њихово расуђивање и доношење закључака. Ово истраживање уџбеничких садржаја о историјским чињеницама из прошлости имало је за циљ да допринесе смањивању грешака при разумевању прошлости, како би ученици на правилан начин формирали знања и исправно формулисали основне друштвене појмове. У истраживачком раду су анализирани облици учења који се јављају у питањима и задацима у уџбенику за предмет Природа и друштво за 4. разред основне школе. Метод рада је анализа уџбеничких садржаја. У анализи се утврђивало које активности захтева од ученика свако питање или задатак, а на основу тога који облик учења је доминантан. Добијени резултати указују да је доминантан облик учења у свим питањима и задацима смислено рецептивно вербално учење у виду репродуктивних задатака.

Кључне речи: *анализа уџбеника, друштвено историјски наставни садржаји, друштвени појмови, учење, методика наставе природе и друштва.*

1. Увод

Уџбеник је извор знања и инструктивно средство. Основне функције уџбеника су: информативна, усмеравајућа, трансформациона, синтетизујућа, самообразовна, интегративна (Стојановић, 1987: 55).

Истраживање уџбеника је научна активност чији је циљ добијање објективног, систематичног, општег, критичког, методски изведеног знања (Пешић, 1998: 17). Наука утврђује објективне истине о стварности (истраживање проблема у вези са стварима и појавама). Она користи методске процедуре у сазнавању стварности и тежи откривању истине: истинита тврдња (став) је језички разумљива, теоријски доказана, практично проверљива.

У домену истраживања, уџбеник се појављује као корисна алатка у концептуалнометодолошком оквиру за различите врсте анализа, алатка која се може модификовати и даље разрађивати према конкретной истраживачкој теми, односно у потрази за специфичним културно потпорним средствима која могу да подрже развој одређене психичке функције, способности или вештине (нпр. критичко мишљење, стваралачке способности, метакогнитивне способности).

Истраживања наставних и уџбеничких садржаја о историјским чињеницама из прошлости (знање, незнање, употреба и злоупотреба историје) имају за циљ да допринесу смањивању заблуда у разумевању прошлости, како би ученици на правилан начин формирали знања и исправно формулисали основне друштвене појмове. Судбина Србије и читавог региона често је

била вођена друштвеним проблемима заснованим на погрешној перцепцији историјских догађаја.

У току протеклих деценија спроведена су по обиму значајна истраживања у региону, која омогућавају увид у начин на који деца и одрасли виде прошлост (националну и општу историју). На основу истраживања којима је било обухваћено више генерација ученика и грађана, дошло се до одређених резултата који указују на непознавање елементарне националне и опште историје, што је имало за последицу формирање погрешних ставова према догађајима из прошлости.

Овај рад је посвећен анализи уџбеника природе и друштва и односи се на врло посебне историјске изворе, управо оне који недвосмислено говоре више о садашњости него о прошлости. Због тога су уџбеници, пре свега природе и друштва, увек били изврстан историјски извор који открива много више од већине других. Архивски документи никада тако концизно, тако синтетички и тако суштински не могу открити идејну основу једног времена.

Учење о прошлости треба да погоди два циља: спољни – сазнајни, образовни и унутрашњи – друштвено подсвесни. Због тога ће уџбеници природе и друштва у овом раду бити анализирани у три различите временске етапе, са та два аспекта.

2. Проблем и циљ истраживања

Основни проблем у овом истраживању формулисан је питањем: *Које активности захтева од ученика свако питање или задатак у уџбенику и радним листовима за предмет Природа и друштво за 4. разред основне школе, а на основу тога који облик учења се јавља у питањима и задацима и који облик учења је доминантан?*

Основни циљ истраживања односи се на утврђивање и анализу врста активности које доприносе смањивању грешака при разумевању прошлости, како би ученици на правилан начин формирали знања и исправно формулисали основне друштвене појмове.

3. Метод

Доминантно је коришћени историјски метод и метод теоријске анализе садржаја. Јединицу анализе представљало је свако поједино питање или задатак. Сложени задаци дељени су на најситније смислене целине, при чему је поштован принцип да један задатак не може истовремено бити класификован у више категорија. Разлог за примену наведених метода лежи у томе што је проблем истраживања сложен и осетљив.

3.1. Технике и инструменти

У току прикупљања потребних података за истраживање коришћене су истраживачке технике посматрања и анализе садржаја.

Истраживачки инструменти су били од великог значаја у овом истраживању, јер је од њих зависило какве ће се чињенице прикупити и на каквим ће се тврдњама ово истраживање заснивати. Важан алат у обављеном педагошком истраживању чиниле су листе, регистри, дневници посматрања, табеле.

4. Резултати

Добијени резултати указују да је доминантан облик учења у свим питањима и задацима смислено рецептивно вербално учење и то у виду репродуктивних задатака.

Уочен је висок проценат задатака који су бесмислени (језичка непрецизност, неприлагођеност тежине карактеристикама узраста, интелектуална непрецизност, недостатак информација или услова да се реализује задатак, подстицање учења напамет).

Интересантно је да се види које су то активности на које уџбеник и његови радни листови покрећу децу, то јест, који су доминантни облици учења овде присутни.

Основни текст у уџбенику је углавном излагање одређених садржаја. Да би ученик коракнуо даље од мисаоне активизације, потребан му је посредник – одрасли.

Питања и задаци директно захтевају од детета одређене активности. Издвајају се две групе задатака у уџбенику, зависно од места на коме се налазе. Једна група су такозвани уводни задаци, који се налазе на самом почетку лекције, али не сваке. Од тридесет четири лекције уводних питања нема испред једанаест лекција и то углавном оних које се тичу прошлости

нашег народа, то јест историјских лекција. Основна функција уводних задатака јесте, како се обично схвата, да ментално припреме и мотивишу дете за садржаје који следе и да повежу претходна школска или животна знања и искуства ученика са тим садржајима, да би знања која стиче била компактнија, смисленија, чвршћа и трајнија.

Другу групу чине задаци који стоје на крају лекције и чија основна функција јесте извлачење битних информација, потенцирање најважнијих садржаја у лекцији и разне врсте повезивања и примене стечних знања.

У уџбеницима постоји још једна врста питања и задатака који се јављају у току лекције и издвојени су у плавом пољу. Они нису анализирани, јер нису у правом значењу речи питања и задаци и непосредно иза њих следи одговор. Они не траже да ученик на њих одговора, већ су ту да пробуде радозналост, одрже мотивацију за учење и послуже као модел интелектуалног рада. Они имитирају ток размишљања детета, када се бави неким проблемом.

Питања и задаци у радним листовима имају све поменуте функције, с тим што би највећи број задатака требало да буду задаци продуктивног типа, задаци који подстичу умрежавање знања, доводе у различите односе разне врсте знања, траже промишљање, добро разумевање и примену наученог, а не његову пуку репродукцију.

У анализи се полази од менталног, животног и школског искуства просечног десетогодишњег ученика четвртог разреда. Анализа је текла у два правца:

1. Први правац анализе је утврђивање доминантног облика учења у питањима и задацима.
2. Други правац анализе јесте анализа смислености питања и задатака.

На основу ранијих истраживања уџбеника (нпр. психолошко педагошка анализа уџбеника, 1985. године) показало се да је неопходно урадити и ову врсту анализе.

У нашим уџбеницима појављује се један број задатака који се могу означити као бесмислени. Они се могу дефинисати према седам критеријума:

1. Задаци који су некоректно језички формулисани. То су штуро, недоречено, несхватљиво, двојбено и неодређено уобличени задаци;
2. Задаци неприлагођени узрасту. Задаци који су претешки за узраст којем су намењени или задаци који су прелаки за узраст којем су намењени;
3. Квази – активирајући задаци. Задаци који активирају ученика, али који у исто време не дају очекивани учинак. Ефекат рада је непропорционалан утврђеном времену и ни на који начин нису у функцији бољег разумевања и савладавања градива;
4. Нереални задаци. Задаци који су претешки у односу на узраст и интелектуалну зрелост детета. Захтевају много труда, а крајњи исходи су занемарљиви и далеко испод очекивања. Овако конципирани задаци могу деловати дестимулишуће и обесхрабрујуће јер обезвређују уложени напор и рад;
5. Неодређени задаци – интелектуално непрецизни задаци. У овој категорији су они задаци на које је природна реакција следећа: *Не знам на шта мислиш?; Како то мислиш?; Шта са тим?* То су сви они задаци у којима се олако, нејасно и непрецизно користе термини или метафоре које деци нису јасне.
6. Задаци који траже одговор за који нема елемената у уџбеничком тексту. То су углавном смислена питања која траже репродукцију, међутим, потребни елементи за одговор не постоје у тексту, или су непотпуни, или тако дати да дете тог знања и искуства не може да их препозна.
7. Задаци који подстичу учење напамет. То су задаци који су постављени на начин да се на њих успешно може одговорити искључиво уколико се децидирано репродукује запис из уџбеника. На њих ни многи одрасли са већим знањем и богатијим искуством нису у стању да одговоре без консултовања уџбеника. На ове задатке се може одговорити једино ако се научи напамет уџбенички текст.

Када се на нивоу целог уџбеника анализирају питања и задаци по димензији:

- смислени (без обзира на место задатка),
- бесмислени (без обзира на критеријум бесмислености),

од укупно 140 задатака две трећине су смислени, а једна трећина су бесмислени задаци (подаци су приказани у Табели 1).

Око 70% задатака у уџбенику и радним листовима бесмислени су по једном критеријуму, око 30% по два, а чак има задатака (5%) који су бесмислени и по три критеријума истовремено (Табела 2).

Табела 1: Сумарни преглед смислених и бесмислених задатака у уџбенику и радним листовима природе и друштва за 4. разред

Тип задатка	Уводни задаци		Задаци на крају лекције		Задаци у радним листовима	
	f	%	f	%	f	%
Сума смислених	27	81.81	67	62.62	161	59.19
Сума бесмислених	6	18.18	40	37.38	111	40.80
Тотал	33	100.00	107	100.00	272	100.00

Извор: Пешикан, А. и Јанковић, С. (1988). *Анализа уџбеника и радне свеске за предмет Природа и друштво за 4.разред основне школе*. Београд: Институт за психологију, стр. 25.

Забрињавајући податак је да је трећина свих задатака у уџбенику или скоро половина задатака у радним листовима природе и друштва за 4.разред бесмислена. То значи да овај део уџбеничког текста не врши своју функцију, да је трећина, односно половина простора и времена који се на ове задатке троше бесмислено утрошена. Ово није занемарљива примедба, али није у питању само неекономичност, већ крајње проблематична порука коју детету шаље овај материјал. Уџбеник је наставни материјал намењен одређеном узрасту, модел књига како се интелектуално ради. Ако погледамо по којим критеријумима су задаци најчешће бесмислени (Табела 2), јасно се издвајају задаци који су интелектуално непрецизни, задаци који траже одговор за који нема елемената у уџбеничком тексту и задаци који су претешки за узраст десетогодишњака. То су најчешће задаци који се односе на садржаје из историје, који су сасвим неадекватни за наведени узраст (Пешикан, Аврамовић, 1996). То значи да уџбеник није прилагођен узрасту деце и њиховим сазнајним могућностима. Пружа погрешну слику о техникама и стратегијама интелектуалног рада, о томе како се долази до знања и шта су уопште знање и наука (погађање на шта се у уџбенику мисли, а не логички систем повезаних појмова). Овај проблем могао би се формулисати на начин:

- Уџбеник не зна коме се обраћа (2.1); Не зна како да дете научи интелектуалним умењима (5.1); Не зна шта га је претходно учио и шта треба да га научи (5.2).

Ево неких примера задатака. На почетку лекције о Другом српском устанку пише задатак:

- *Подсети се како су поступали Турци са српским народом после Првог српског устанка.*

Ако се погледа лекција коју дете треба да обнови, једино од информација што може наћи јесте:

- *Турци су се свирепо светили народу због устанка.*

Или пример на крају лекције о Првом светском рату, где се налази питање:

- *Зашто је убијен аустроугарски престолонаследник Фердинанд?*

Одговор на ово питање у уџбенику гласи:

- *Напредни босански омладинци су у Фердинанду видели извор насиља...*

Да ли се може претпоставити шта десетогодишњем детету (које се први пут среће и то без икакве припреме са историографијом) значе метафоре напредни босански омладинци или извор насиља. Ваља поменути и друге проблеме који искрсавају у понуђеном тексту:

- *Како је то Аустроугарској у ширењу на исток сметала слободна Србија?*

Атентат се дешава у Сарајеву, у Босни.

- Чију то угрожену независност бране напредни босански омладинци – Србије, Босне или Југославије?

Колико је јасно детету (које се тек упознало са границама своје садашње домовине) о којој се територији уопште ради – некадашње или садашње Србије, Босне или Југославије? Како дете на нивоу конкретних операција да разликује шта је повод, шта непосредан повод, а шта узрок одређеног историјског догађаја?

Табела 2: *Бесмислени задаци у уџбенику и радним листовима природе и друштва за 4. разред, класификовани према критеријумима бесмислености.*

Критеријуми бесмислености	Уводни задаци		Задаци на крају лекције		Задаци у радним листовима	
	f	%	f*	%	f	%
1. Језичка формулација			2	5.00	4	3.60
2.1. Претешки задаци			23	57.50	44	39.64
3. Квази активирајући			4	10.00	5	4.50
4. Нереални задаци					2	1.80
5.1. Интелектуално непрецизни	4	66.67	11	27.50	35	31.53
5.2. Задаци за које нема информација	1	16.67	14	35.00	38	34.23
6. Задаци који подстичу <i>бубање</i>			3	7.50	13	11.71
Задаци бесмислени према два критеријума			13	32.50	31	27.92
Задаци бесмислени према три критеријума			2	5.00		
Тотал бесмислених			40	37.38	111	40.80

Извор: Пешикан, А. и Јанковић, С. (1988). *Анализа уџбеника и радне свеске за предмет Природа и друштво за 4.разред основне школе.* Београд: Институт за психологију. стр. 32.

***Фреквенција је број свих задатака који су бесмислени по овом критеријуму. Зато је сума ових фреквенција већа од суме бесмислених задатака.**

Централни проблем јесте анализа облика учења који се промовише кроз уџбеник и радне листове природе и друштва за 4. разред. Прво што се види јесте да је репертоар облика учења који се у питањима и задацима среће изузетно мали и скучен. Од прилично богате листе облика учења у овом материјалу налази се само неколико њих:

- смислено рецептивно,
- смислено механичко,
- практично механичко учење и
- решавање проблема, али у својој бледој варијанти решавања забавних задатака, где акценат није на садржају и његовом прорађивању, већ на мотивисању ученика.

Апсолутно доминантан облик учења у свим категоријама задатака јесте смислено вербално рецептивно учење (Табела 3, (A₂)). Ово је онај облик учења у коме је дете мисаоно активирано, учи са разумевањем, али готов, унапред припремљен и понуђен вербални материјал.

Може се рећи да је овај облик учења централни у школи, међутим, тешко је утврдити да ли је увек реч о смисленом учењу, јер овај вид учења често се изроди у своју супротност – учење напамет или разне врсте прикривеног учења напамет, то јест репродукције без разумевања (Осубел, 1963).

У уџбенику око 90% задатака су задаци типа A₂ (Табела 3.).

Табела 3: Смислени задаци класификовани према облицима

Облик учења	Уводни задаци		Задаци на крају лекције		Задаци у радним листовима	
	f	%	f	%	F	%
A_2^+			13	21.66	7	4.57
A_2^s	10	40.00	14	23.33	11	7.19
A_2^r	15	60.00	33	55.00	135	88.23
A_2 – сума	25	92.59	60	89.55	153	95.03
A_2 и F_3	2	7.41				
V_1 и V_2			6	8.95		
C_1 мот					8	4.97
Тотал	27	81.81	67	62.62	161	59.19

Извор: Пешикан, А. и Јанковић, С. (1988). Анализа уџбеника и радне свеске за предмет Природа и друштво за 4. разред основне школе. Београд: Институт за психологију. стр. 32.

* Легенда:

- A_2^+ : вербално смислено рецептивно учење, изузетно добри задаци
- A_2^s : вербално смислено рецептивно учење, солидни задаци
- A_2^r : вербално смислено рецептивно учење, чисто репродуктивни задаци
- F_3 : облици учења који користе локалне образовне потенцијале
- V_1 : практично механичко учење
- V_2 : практично смисаоно учење
- C_1 мот: решавање занимљивих проблема чија је функција мотивисање ученика (ребуси, загонетке и сл.)

Издвајају се три типа задатака у оквиру смисленог рецептивног учења:

- Изузетно добри задаци (A_2^+);
- Солидни задаци (A_2^s);
- Смислени, али чисто репродуктивни задаци (A_2^r).

Уколико се погледа број задатака у овим подкатегијама облика A_2 , на први поглед се види да су то најчешће задаци репродуктивног типа – A_2^r . Број солидних задатака – A_2^s је мањи, док су, на жалост, изузетно добри задаци – A_2^+ изразито ретки.

Ево неколико примера A_2^+ задатака:

- *Зашто су котлине и низије најгушће насељене?*
- *Упореди пољопривреде равничарских и планинских предела. Које сличности и разлике уочаваш?, а притом упоређење није учено;*
- *Многе наше планине добиле су назив по некој од својих особина. По чему су добиле назив Проклетије, Копаник, Рудник, Златибор?*

Изузетно важан облик учења какав је решавање проблема, на жалост, не постоји у анализираном материјалу. Слично је и са практичним облицима учења какви су V_1 и V_2 .

Ови облици практичних, било механичких било смислених активности, важни су у школи и због развојних потреба узраста, као и због тога што су умења у нашој школској пракси јако занемарена у односу на знања.

С обзиром да би уџбеник требало да буде модел књига за обучавање у интелектуалном раду, забрињавајуће је одсуство задатака који траже разне врсте самосталних прегледа и систематизација градива, извлачења битног, уочавања и постављања проблема, задатака који упућују на различите изворе информација, њихово самостално проналажење и коришћење, који захтевају сарадњу са другима, како вршњацима тако и одраслима, подстичу кооперативно

учење, пројекатски рад и бројне друге активности осим репродукције (сервираног) градива са разумевањем.

Уводни задаци су припрема терена за смештање нових знања. Они су ту да призову постојећа школска и животна знања детета да би на њих ослонили нова и поступно зидали једну целовиту грађевину. У анализираном уџбенику уводних задатака нема испред свих лекција, посебно не испред лекција из историје, где је реч о потпуно новом садржају, тешком и апстрактном за овај узраст, за који би се дете морало припремити, а припрема не могу бити типизирани задаци понављања раније ученог градива.

Две трећине уводних задатака су задаци типа:

- обнови,
- понови нешто што се учило у претходним лекцијама или
- у претходном разреду.

Једна трећина су задаци повезивања са раније ученим или са дететовим ваншколским знањем и искуством, али не увек најсрећније изабрани:

- *Знаш ли, можда, да ли је неко од твојих другара припадник неког другог народа?* (природа и друштво за 4. разред, стр. 10).
- *Ако у вашем месту постоји музеј, посетите га.* (природа и друштво за 4. разред, стр. 40).

Дакле, очигледно је да су уводна питања и задаци углавном подсећање на раније учене школске садржаје, обнављање раније учених лекција, било из истог или претходног разреда, и то се директно у формулацији питања и каже:

- *Обновите оно што сте до сада учили о...;*
- *Обновите све што сте учили о...;*
- *Обновите оно што сте научили о... (претходну лекцију);*
- *Подсети се... (оно што је учиено две лекције раније);*
- *...учили сте из природе и друштва, обновите то;*
- *Обновите оно што сте учили о...у 3. разреду.*

Ово, самим тим, нису прави задаци повезивања знања, већ задаци повезивања лекција, јер то што ће ученик обновити раније учену лекцију ничим не гарантује да ће он повезати стара и нова знања, да ће та стара знања бити основа за уградњу нових. Вероватније је да ће нови подаци стајати поред старих, а да нису успостављене праве, суштинске везе и извучено најбитније.

Повезивања са ваншколским знањима и искуствима такође нису искоришћена у лекцијама испред којих стоје. Садржај лекције просто се не осврће на овај увод, не осмишљава задату активност у контексту градива које излаже. Дакле, ни ово нису прави задаци повезивања, већ напомене са чим би се лекција могла повезати, допунити, осмислити, а саме везе нису реализоване.

Може се рећи да уводни задаци који постоје у уџбенику природе и друштва за 4. разред, не испуњавају своју функцију и не служе основној сврси због којих су уведени у уџбенике. Нису репрезентативни за садржај који се у лекцији обрађује. Преопште су формулације: *Поновите све што си учио о...,* а не односе се на специфичне, конкретне појмове, појаве, догађаје релевантне за ново градиво. Садржински се не доводе у везу са лекцијом и проблемима којима се она бави. Често су интелектуално непрецизни: *Ако у вашем месту постоји музеј, посетите га. А шта када га посетите? Зашто то раде? Шта тамо да гледају? Шта треба да виде? Олако и погрешно користе термине, као на пример: утврди,* а мисли се на понови претходну лекцију. Доминантан облик учења у њима је смислено рецептивно вербално учење, дакле, добра репродукција ученог градива са разумевањем.

Задаци на крају лекција у уџбенику нешто су разноврснији по ангажованим облицима учења, али је готово половина репродуктивног типа. Ипак, петину задатака из ове групе чине изузетно добри задаци смисленог рецептивног учења, којих би требало да буде много више. То су задаци за чије решавање постоје основни елементи у лекцији, а дете би требало да изведе неко правило, закључак, генерализацију, да самостално упореди феномене или успостави нове везе између њих. У овој групи задатака не срећу се уопште задаци који траже систематизацију

или преглед садржаја који се учи, дакле, извлачење битног из више лекција или на нивоу целог уџбеника. Најчешће се срећу типичне ситуације примене и повезивања знања, док се проблематични, гранични, нејасни случајеви скоро и не помињу. Видно је одсуство малих истраживачких задатака и уопште, ситуација решавања проблема.

Функција задатака у радним листовима би требало да буду задаци продуктивног типа, који повезују, разигравају и умрежавају деџја знања. Постоји изузетан раскорак између очекиване функције ових задатака и резултата добијених у анализи. Не само да је 90% задатака репродуктивног типа, него је начин конструкције ових задатака такав да дословце следи текст из уџбеника, од реченице до реченице, и на највећи број задатака не може се одговорити без консултовања одређеног уџбеничког текста. Дакле, иако ови задаци нису означени као бесмислени, сасвим је јасно да они индиректно подстичу учење напамет, а не учење са смислом и да се с правом може поставити питање: Чему овакви радни листови?

Примери задатака из уџбеника Природа и друштво за 4. разред основне школе, (Даниловић, Београд 1996).

- *Шта одређује положај једне државе?(стр.10).*

Ово је пример бесмисленог питања лоше језичке формулације, која је двосмислена, јер није јасно да ли питање тражи услове и узроке који су одредили положај једне државе или ефекте, односно последице положаја у геополитичком смислу.

- *О Београду, главном граду Југославије и Србије, учили сте у ранијим разредима. О њему сте, вероватно, читали и у деџјим листовима. Обновите то. (стр. 17)*

- *Упоредите облике отпора обесправљеног народа у разним крајевима. (стр. 57).*

Проблем са овим питањем је што није јасно по којој карактеристици да се упореде облици отпора: ефикасности, бројности учесника, начину борбе, организованости, или по свим овим карактеристикама заједно.

- *Пронађи на карти области где су формиране прве словенске државе (стр. 45).*

Детету које је тек научило основне картографске знаке, није ни мало лако да се креће по географској карти, а још мање лако да на њој уочи области и то оне које су припадале некој другачијој, историјској мапи. Од ученика се овим задатком тражи да неку вербално описану територију из далеке прошлости, из 19. века, пронађе на савременој мапи.

- *Како наши исељеници одржавају везу са отаџбином?(стр. 13).*

С обзиром на знање и искуства детета овог узраста, много је вероватније да ће одговарајући на ово питање помислити на поштанску и телефонску комуникацију, него на одржавање националног идентитета у дијаспори, њима тако нејасног и далеког појма.

5. ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧЦИ

Истраживања наставних и уџбеничких садржаја о историјским чињеницама из прошлости ималасу за циљ да допринесу смањивању погрешака при формулисању питања везаних за боље разумевање прошлости, како би ученици на правилан начин формирали знања и исправно формулисали основне друштвене појмове.

Спроведеним истраживањем дат је одговор на питање: Које активности захтева од ученика свако питање или задатак у уџбенику и радним листовима за предмет Природа и друштво за 4. разред основне школе, аутора Даниловића (Даниловић, Д, Даниловић, Б. 1996, 1997.). Утврђено је и који облик учења се јавља у питањима и задацима и који облик је доминантан?

Резултати су показали да постоји низ питања у погледу важних аспеката образовно-васпитне проблематике неприлагођених стандардима.

У науци је свако зрно добро урађене анализе значајно, јер се од тих зрнаца може склопити мозаик који даје важан допринос тумачењу проблематике која се истражује, а која директно утиче у конкретном случају на квалитет уџбеничких садржаја у настави природе и друштва у погледу питања и задатака који захтевају од ученика одређене активности.

ЛИТЕРАТУРА

- Банђур, В. и Поткоњак, Н. (2006): *Истраживачки рад у школи: Акционо истраживање*. Школска књига, Београд.
- Банђур, В. (2001): *Педагошко методолошко утемељење методике разредне наставе*. Учитељски факултет у Београду, Београд.
- Даниловић, Д. и Даниловић, Б. (1996): *Радни листови из Познавања друштва за 4. разред основне школе*. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Ђорђевић, Ј. (2000): *Реформни педагошки покрет у 20. веку*. Учитељски факултет у Београду, Београд.
- Коцић, Љ. и Требјешанин, Б. (2001): *Основношколски уџбеник као предмет разматрања*. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Лакета, Н. (1988): *Вредности савременог уџбеника*. Научна књига, Београд.
- Пешикан, А. и Аврамовић, А. (1996): *Треба ли деци историја – психолошки проблеми наставе историје у основној школи*. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Пешикан, А. и Јанковић, С. (1988): *Анализа уџбеника и радне свеске за предмет природа и друштво за 4. разред основне школе*. Институт за психологију, Београд.
- Пешић, Ј. (1998): *Нови приступ структури уџбеника*. Завод за уџбенике, Београд.
- Плут, Д. (2003): *Уџбеник као културно потпорни систем*. Завод за уџбенике, Београд.

ANALYSIS OF TEXTBOOK CONTENTS SIGNIFICANT FOR THE FORMATION OF BASIC SOCIAL CONCEPTS IN STUDENTS

Abstract

In the course of the past decades, significant research has been conducted that provides insight into the way children and adults see the past, themselves and others in it, as well as how incorrectly formulated information in textbooks affects their judgment and conclusions. This research of textbook contents on historical facts aimed to contribute to the reduction of errors in the understanding of the past, so that students can form knowledge in a proper way and correctly formulate basic social concepts. The research paper analyzes the forms of learning that appear in the questions and tasks in the textbook for the subject Nature and Society for the 4th grade of elementary school. The method of work is the analysis of textbook contents. In the analysis, it was determined which activities each question or task requires from students, and based on that, which form of learning is dominant. The obtained results indicate that the dominant form of learning in all questions and tasks is meaningful receptive verbal learning in the form of reproductive tasks.

Keywords: *textbook analysis, socio-historical teaching content, social concepts, learning, nature and society teaching methodology*

AУТОРИ / SZERZŐK / AUTORI / AUTHORS

16. MEЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
16. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA
16. MEĐUNARODNA NAUČNA KONFERENCIJA
16TH INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

1. Bacsa-Bán Anetta	13. Ines Katić	25. Námesztovszki Zsolt
2. Balogh Regina	14. Kovács Írisz	26. Ivana Nikolić
3. Lucija Belošević	15. Andre Kurowski	27. Bojana Perić Prkosovački
4. Blatt Péterné	16. Valentina Majdenić	28. Richárd Kószó
5. Ђорђе Л. Цвијановић	17. Major Lenke	29. Rudnák Ildikó
6. Ana Izabela Dasović	18. Zvonimir Marić	30. Hrvoje Šlezak
7. Grabovac Beáta	19. Ivana Marinić	31. Szabóné Pongrácz Petra
8. Horák Rita	20. Hrvoje Mesić	32. Draženko Tomić
9. Tatjana Pleš	21. Eva Mikuska	33. Tin Užar
10. Milena Ivanuš Grmek	22. Snježana Mraković	34. Emőke Varga
11. Александар П. Јанковић	23. Nagy Kinga	
12. Kalmár Laura	24. Nagyházi Bernadette	

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

37(082)

УЧИТЕЉСКИ факултет на мађарском наставном језику. Међународна научна конференција (16 ; 2022 ; Суботица)

Промена парадигме у образовању и науци [Електронски извор] : зборник радова = Paradigmaváltás az oktatásban és a tudományban : tanulmánygyűjtemény / 16. међународна научна конференција, Суботица, 3–4. новембар 2022. = 16. Nemzetközi tudományos konferencia, Szabadka, 2022. november 3–4. ; [уредници Viktor Fehér, Laura Kalmár, Judit Raffai]. - Суботица = Szabadka = Subotica : Учитељски факултет на мађарском наставном језику, 2022

Начин приступа (URL):

https://magister.uns.ac.rs/files/kiadvanyok/konf2022/Inter_ConfSubotica2022.pdf. - Начин

приступа (URL): <http://magister.uns.ac.rs/Kiadvanyaink/>. - Начин приступа (URL):

<https://magister.uns.ac.rs/Публикације/>. - Насл. са насловног екрана. - Опис заснован

на стању на дан: 26.12.2022. - Радови на срп., мађ., хрв. и енгл. језику. -

Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-81960-19-6

а) Образовање -- Зборници

COBISS.SR-ID 83886601